

A Művelődési Minisztérium megbízásából készült
az Országos Oktatástechnikai Központban

TANSZERISMERTETŐ

MONDATOK A BESZÉDBEN

Hangosított diapozitív-sorozat

az általános iskolák 2. osztálya számára
a magyar nyelv és irodalom tantárgyhoz

1—56.

Magyar Diafilmgyártó Vállalat

A hangosított diasorozat iskolai beszerzését és használatát
az OM. 328—23/1979. I. számon engedélyezte

Készítette az Országos Oktatástechnikai Központ
(Veszprém, Schönherz Z. u. 2.)

A szakanyagot és a tanszerismertetőt írta:

Csizmazia Sándor

Lektorálta: **Gledura Lajos és Nagy J. József**

Szerkesztette: **Kiss Ottó**, az OOK munkatársa

Forgalomba hozza:

Országos Tanszergyártó és Értékesítő Vállalat

Utánnymás az 1980. évi kézirat alapján

1. MONDATOK A BESZÉDBEN CÍMŰ HANGOSÍTOTT DIASOROZAT FELHASZNÁLÁSÁNAK MÓDJA, LEHETŐSÉGEI

Valamennyien tudjuk, hogy az iskolába lépő gyermek részt tud venni a mindennapi kommunikációban. Azaz képes arra, hogy a hallgatónak szánt gondolatát a nyelv jelrendszere alapján (de más jelrendszereket — mimika, gesztus stb. — is felhasználva) kódolja. Másként szólva, valaki részére szöveget hozzon létre.

Arra is képes, hogy a más által létrehozott szöveget felfogja, dekódolja, azaz gondolatát alakítsa vissza, s végül megértse.

A kommunikáció realizációja azonban még sokáig (az olvasás- és írás-technika hiánya miatt) csak szóban történhet.

A kommunikációban résztvevőknek több normarendszerhez kell igazodniuk. A szóban realizálódó kommunikáció esetén az egyik a *köznyelvi kiejtés normarendszere*, azaz a helyesejtés.

Ha pedig ez így van, akkor a sikeresebb kommunikáció érdekében mindenkinek meg kell tanulnia jó artikulációval, légzéstechnikával, helyes hanglejtéssel, hangsúllyal, tempóval stb. megszólalni és szöveget mondani.

Eddig az általános iskolában nem fordítottunk kellő figyelmet a helyesejtés tanulására. De sokunknak ismerősek a következő felszólítások: „Ne siess!” „Ne hadarj!”, „Nyisd ki a szád!” stb. Ezek a figyelmeztetések azt jelzik, hogy sokan ráéreztek: a helyesejtés-tanulásnak legalább azt a helyet kell biztosítani az anyanyelvi nevelés rendszerében, mint amilyen helyet a helyesírás-tanulás képvisel.

Az 1978-ban megjelent tanterv készítői is így vélekedhettek, ugyanis az 1. osztálytól kezdve előírják a helyesejtéssel foglalkozó tananyagot. Ehhez a tananyaghoz készült egy új taneszköz, a Mondatok a beszédben című hangosított diasorozat (Továbbiakban: HD).

2. A HD FELÉPÍTÉSE

A HD hat fejezetet tartalmaz:

A hangerő	4— 8	diakocka
A tempó	9—13	”
A mondatok hanglejtése	14—22	”
A hangsúly	23—30	”
Egy szándék egy mondattal		
többféleképpen	31—41	”
Kapcsolatteremtés	42—56	”

Az egész HD keretét Zoltán és Ibolya főszereplésével egy eseménysor biztosítja. Az egyes fejezet mindig eseménnyel, motivációval kezdődik. Ezt követi a situáció kommunikációs elemzése és ebből adódóan a szereplők elhangzó beszédének beszédtechnikai szempontú vizsgálata.

Az elemzések közben feladatot kapnak a HD-t hallgató-nézó tanulók. Végezetül — ahol ez lehetséges — egy irodalmi mű mintául szolgáló interpretálásával a gyakorlás célja is előrevetítődik.

A fejezetek szerkezete vázlatosan így oldható meg:

- Mindennapi kommunikációs helyzet;
- Ismeretközlő és tudatosító elemzés (a hallgatók közreműködésével);

- c) Tevékenység a hallgatók részére;
- d) Esetenként versinterpretálás.

(*Megjegyzés: A hangszalagon két hangjelzés hallható. A „bim-bam csengő” hangja a diakép váltására figyelmeztet. A másik hang pedig azt jelzi a pedagógusnak, hogy a készüléket — a feladatok elvégzése érdekében — kapcsolja ki.)*

3. NÉHÁNY TANULÁSIRÁNYÍTÁSI MEGJEGYZÉS ÉS NORMATÍV JELLEGŰ TANÁCS

a) Úgy gondoljuk, hogy a HD jellegénél fogva nem csak tanítási órákon használható fel. Alkalmazható napközi otthonos foglalkozásokon, szakörökön is.

Döntenünk kell arról is, hogy milyen munkaformát válasszunk a feladkozásra. Mind a frontális osztálykeret, mind a kisebb csoport, mind az egyéni munka célra vezető lehet. Minden attól függ, hogy tanulóink ejtési hibái mennyire heterogének, illetve munkafegyelmük mennyire teszi lehetővé a *nem csak frontális osztálymunkát*. A lehetőségek közül mindenkinek magának kell választania.

b) Be kell látnunk, hogy a helyesejtés normáihoz mi, a pedagógusok sem mindig tudjuk igazítani elhangzó beszédünket. Tehát: *nekünk is meg kell tanulnunk helyesen ejteni*.

A HD ehhez is nyújt segítséget, hiszen modellálható kiejtéssel rendelkeznek a szereplői. Természetesen, feltétlenül szükséges otthoni gyakorlásokat is beiktatnunk. Erre azért is szükségünk van, mert a helyesejtés gyakorlása nem „csak” ejtési hibáinkat korrigálja, de egyben fejleszti beszédhallásunkat is. A pedagógus fejlett beszédhallása nélkül viszont illuzórikus vállalkozás lenne a helyesejtés-tanulás irányítása, hiszen a korrigálási munkát nem tudná elvégezni.

c) A HD más szempontból is segíti a pedagógus munkáját. Az egyes helyesejtési jelenségek leírása és gyakorlatok megfogalmazása a mindennapi gyakoroltatáshoz, feladattervezéshez adhat mintát.

d) Mivel a HD képességfejlesztés érdekében készült, *célját téveszti, ha azt hisszük, hogy néhányszori végighallgatásának megszervezése csupán a feladatunk*. Akárhányszor végignézhetik-hallgathatják tanítványaink anélkül, hogy pl. hanglejtésük megváltozna, a hangsúlyokat pontosabban tudnák elhelyezni. Viszont alkalmas a „kiindulásra” és a „visszatérésre”. Azaz:

1. Az egyes fejezetek megismerése azonnal exponálja a kérdéses helyesejtési jelenséget. (Az eddig is jól ejtők megerősítést kapnak.)
2. Motivációs hatása az egyidejű vizuális és auditív ingerek miatt kétségtelen.
3. Bevezeti a továbbiakban minimálisan szükséges terminusokat.
4. Mivel rögzített, egyes részletei többször megismételhetőek.

Az előzőekben azt állítottuk, hogy a HD meghallgatásától még nem fog megjavulni a gyerekek helyesejtése. Kérdés, mit kell a lejártszáson kívül még tennünk.

A válasz a képességfejlesztés tényéből adódik: *gyakoroltatni*. Ez tudatos vagy nem tudatos — a HD a tudatosításban segít — automatizmusok kialakítását, valamint az állandó korrekciót (más által végzett vagy önkorrekciót) jelenti.

A gyakorlás során ne feledkezzünk meg arról, hogy:

1. Írott szöveget csak olvasástechnikai nehézséggel nem küzdő tanulók esetében használjunk!
2. A terminusokat a gyerekek csak használják, de „leckerzerűen” ne definiálják!
3. Nekünk legalább korrekciós képességgel kell rendelkezniük!
4. A tanulók beszédét minden esetben korigálunk kell!
5. *Gyakorlatokat minden napra tervezzünk* (természetesen a HD közvetlen felhasználása nélkül is)!
6. Minél gyakrabban alkalmazzuk a magnetofont!

4. A HD FELHASZNÁLÁSAHOZ SZÜKSÉGES MINIMALIS ISMERETEK ÉS FELDOLGOZÁSI JAVASLATOK

A feldolgozás többféle módon is elképzelhető, s mindegyik eljárás eredményes lehet. Most csak — mind a hat fejezetre alkalmazható — feldolgozási menetet javasolunk: (Előtte azonban tisztázzuk: a HD, valamint a most következő javaslat nem egy tanítási órát tételez fel!)

1. A soron következő fejezet meghallgatása, megnézése
2. A tanulók szalaghallgatás közben végzett munkájának ellenőrzése, értékelése
3. A munkát irányító pedagógus által összeállított feladaton helyesejtési gyakorlatok végeztetése
4. A következő fejezet indítása

a) A hangerő

A hangerő nagysága a kommunikációt közvetítő térbeli csatorna függvénye. (Ez a kijelentés természetesen csak a mindennapi kommunikációra érvényes. Egy versinterpretáláshoz alkalmazott hangerő magától, a vers-től is függ). Egyszerűen fogalmazva: akkora hangerővel kell beszélünk, hogy az üzenet eljusson a címzetthez, de a túl nagy hangerő se zavarja a megértést.

A magnószalag meghallgatása, s az ott közölt feladat elvégeztetése után érdemes minél több olyan helyzetet teremteni, amikor a tanulóknak a sikeres kommunikáció érdekében hangerőváltást kell alkalmazniuk.

Például:

a) Valamit egy, a mellettük lévő hallgatóval közölnek

1. tanítási órán,
2. szünetben;

b) Valamit egy, tőlük távol álló hallgatóval közölnek

1. tanítási órán,
 - osztályban,
 - udvaron,
 - utcán;

2. szünetben
 - osztályban,
 - udvaron,
 - utcán;

c) Valamit több hallgatóval közölnek

1. teremben,
2. folyosón,
3. udvaron.

Tudjuk, hogy több lehetőség is kínálkozik a hangerő szituációtól függő beállításának gyakorlására. Úgy gondoljuk, hogy e néhány példa már könnyen továbbfejleszthető.

Megjegyezzük, hogy a hangerő nem okoz a tanulóknak különösebb nehézséget. Annál is inkább, mivel erre vonatkozóan eddig is kaptak környezetüktől instrukciókat. Most inkább a tudatosítás a feladatunk.

Felhívjuk viszont a figyelmet arra, hogy a hangerőváltások alkalmazása árnyaltabbá teheti a tanulók versmondását. Jó példa a magnószalagon is hallható Száncsgó című Weöres Sándor vers. (10. diakocka)

b) *A tempó*

A megfelelő beszédtempó megválasztásakor több kérdés vetődik fel. A beszéd gyorsasága függ a beszélő vérmérsékletétől. Összefüggésben van a hallgatónak a témával kapcsolatos előzetes ismereteivel, következésképp a hangsúly kérdésével is.

Az önszabályozás képességének kialakulása előtt természetes, hogy a tanulók beszédtempóját elsősorban a vérmérsékletük határozza meg. Az önszabályozás kialakítása a pedagógus feladata. El kell érniük, hogy a tanulók beszédtempóját a szöveg és a kommunikációs szituáció határozza meg. Vagyis a fontos, új információt hordozó szó, mondat, szövegrész lassabb tempóban hangozzon el, s egyben nagyobb hangsúlyt kapjon, mint a már a hallgató részéről is ismert gondolatot hordozó emlékeztető részek vagy a redundáns elemek.

A HD-nek a tempóval foglalkozó fejezete szemléletesen érzékelteti a hallgatóra is tekintettel lévő helyes beszédtempó megválasztásának szükségességét. (Vö. Zoli és Ibolya párbeszédét!) Ugyanakkor mintát nyújt a tempóváltás gyakorlásához. (Vö. Julien Tuwim: Kerti vetemények című versét!) (15. diakocka).

Javasoljuk, hogy a gyakorlást egy szöveg különböző tempóban — nagyon lassú, közepes, nagyon gyors — történő mondatásával kezdjük.

Ha tanítványaink képesek a tempóra vonatkozó utasításokat végrehajtani, tisztázzuk az egyes szövegek kapcsán a kommunikációs alaphelyzetet! Arról van szó, hogy megállapítsuk:

1. kinek szól a szöveg:

- hasonló korú gyerekeknek,
- felnőtteknek,
- ismeretlen személyeknek,
- ismerősnek stb.;

2. a hallgatónak mennyi az előzetes ismerete a témával kapcsolatban:

- ezek a részek gyorsabb tempót igényelnek;

3. mennyi az új információt hordozó szó, mondat, szövegrész:
— itt ugyanis a *kiemelés* érdekében a lassúbb tempó a megfelelő.

Olyan mindennapi helyzetet tükröző szöveg elemzését és reprodukálását javasoljuk, amiben előfordulnak:

- előző beszélgetésre utaló mondatok,
(Pl.: A múltkor meséltem erről, de valószínű, elfelejtetted. Most újra elmondom.)
- új információt nyújtó szövegrészek.
(Pl.: Hozzatok magatokkal a kirándulásra: melegítőt, tornacipőt, pokrócot stb.)

A tempóváltás — akárcsak a hangerőváltás — nem haladja meg a tanulók képességeit. Ugyanakkor nélkülözhetetlen „eszköz” a versek, prózák minél adekvátabb interpretálásához.

Ezért a versmondás tanítása során az egyéb helyesejtési elemzések mellett (pl.: időtartam, artikuláció stb.) készítssük tanulóinkat a tempóváltás alkalmazására is.

Természetesen, minden segítséget meg kell adnunk a sikeres megoldáshoz, de különösen az alábbiakat kell szem előtt tartanunk:

1. Nyújtsunk követhető mintát
— saját beszédünkkel,
— egy gyerek,
— egy színész elhangzó beszédével!
(Az utóbbihoz jó példa Julien Tuwim versének interpretálása!)
2. Közös elemzés után jelöltessük be a tempóváltási helyeket!
(Az elemzésen most két dolgot értünk:
— A szöveg elemzését a legkülönbözőbb szempontok — pl. jelentés, stilisztika stb. — alapján;
— A hallgató(k) személyének tisztázását.)

Végezetül még egy fontos megjegyzés: a beszédtempó fokozása nem vezethet az artikuláció, a légzéstechnika, az időtartamok romlásához.

c) A mondatok hanglejtése

A HD egyik legkritikusabb fejezetéhez érkeztünk. A legkritikusabb azért, mert az iskolába lépő gyerekek zöme a hanglejtési normákat nem tartja be. (Tegyük hozzá: ezen a riasztó helyzeten eddig az iskola sem tudott lényegesen változtatni.)

Mivel részletes elemzésre helyhiány miatt nem vállalkozhatunk, csak a HD-ba felvett hanglejtéstípusokkal foglalkozunk. Ezek a következők:

1. a kijelentő mondatok hanglejtése,
2. a kérdő mondatok hanglejtése.

A kijelentő mondatok hanglejtése általában nem okoz nehézséget. Minden gyerek elől eső, végén ereszkedő dallammal ejti. Kivétel olyankor lehet, ha olvasástechnikai nehézségek miatt nem ismerik fel a mondat végét. (Ezért javasoltuk, hogy írásos szöveget csak jól olvasó gyerekekkel gyakoroltassunk. Néha az is előfordul — különösen a lepegők eseté-

ben —, hogy az utolsó szótagot ugyanolyan hangmagasságon ejtik, mint az előzőt. Kb. így:

(A szaggatott vonal a helyes hanglejtés görbéjét ábrázolja.) Hibát okozhat még az a helytelen tanulásirányításra épülő beidegződés is, hogy a vesszőnél „vigye fel a tanuló a hangját.”

Összetettebb probléma a kérdő mondat hanglejtése. Annál is inkább, mert a gyerekek nagy része úgy tudja, hogy a kérdő mondatokat kérdezni kell. Ez azt jelenti, hogy az emelkedő, végén eső hanglejtés a helyes. Csakhogy ez a nézet azt a tényt nem veszi tudomásul, hogy két típusú kérdőmondatlal van dolgunk.

A kérdő névmást vagy kérdő határozószót tartalmazó kiegészítendő mondatok hanglejtése megegyezik a kijelentő mondatéval. Pl.: Ki látogatott meg? Hol vásároltad? mondatok hanglejtésgörbéje így rajzolható meg:

Elöl eső, majd ereszkedő a dallamvonala azoknak az eldöntendő kérdő mondatoknak is, amelyekben az „-e” kérdőszócska szerepel. (Pl.: Megvetted-e a könyvet?)

A kérdő névmást, kérdő határozószót nem tartalmazó eldöntendő kérdések esetében a hallgató kizárólag a hanglejtésből informálódhat a mondat kérdő voltára. (Pl.: Megvetted a könyvet? mondat kijelentővé válik, ha a hanglejtése ilyen:

de kérdést fejez ki, ha így ejtjük:

azaz emelkedő, végén eső hanglejtéssel.)

Fontos még azt is tudni, hogy a hanglejtés kapcsolatban van a hangsúllyal. A főhangsúlyos szótagok magasabb hangfekvésben mozognak, mint a hangsúlytalanok.

Kérdés lehet, hogy mindebből a 2. osztályban mit tanítsunk meg.

Mindenképpen mutassuk be a kérdő mondatok közötti különbséget. Ezt a feladatot vállalta magára a HD.

A további gyakorlás során se feledkezzünk meg arról, hogy a hanglejtésgörbe vizuális megjelenítése könnyebbé teszi a hanggal történő realizálást.

A továbbiakban néhány normatív jellegű megjegyzést teszünk a hanglejtéstanulás irányítására vonatkozóan:

1. Először csak rövid mondatokat (kérdőt is) ejtessünk úgy, hogy rajzoljuk meg a hanglejtés görbéjét, és jelöljük a hangsúlyokat!
2. Később hosszabb mondaton, illetve szövegrészen is végezzünk gyakorlást!
3. Adjunk lehetőséget, hogy a tanulók is megrajzolhassák néhány rövid mondat hanglejtésgörbéjét!
4. Csak felkészülés — önmagának történő jelölés — után hallgassuk meg az ejtést!
5. Készítsük arra tanulóinkat, hogy visszajelzésünk alapján hajtsanak végre önkorrekcíót!
6. Használjuk és használtassuk a terminusokat!
7. Minden helyzetben — tehát szünetben is — korrigáljuk vagy korrigáltassuk a hibát!

d) A hangsúly

A hangsúly olyan hangerőtöbblet, amellyel a beszélő a hallgató számára valamit *kiemel*, *fontossá* tesz. Ebből egyértelműen következik, hogy a hangsúly igazán a kommunikációban, illetve a szövegben él. A 2. osztályos tanulók számára is érzékelhetően a mondatban érhető tetten.

A mondaton belül beszélhetünk szóhangsúlyról, szakaszhangsúlyról és mondathangsúlyról. Mivel a gyerekek a szóhangsúlyt általában nem tévesztik el, bennünket most elsősorban az utóbbi kettő érdekel.

A szakaszhangsúlyt az egy főhangsúly alá tartozó szavak alkotják. Természetesen a főhangsúly alá hangsúlytalan szavak is tartoznak (pl. névelők, kötőszók, névutók stb.). Mondathangsúlynak azt a szakaszhangsúlyt nevezzük, amelyet fontossága miatt a többi fölé emelünk.

Például: | A tisztás szélén | egy kerek képű | úritők vigyorgott. | Az álló egyenesek a szakaszhatárokat, a kövér betűk a főhangsúlyokat jelölik. A három szakasz közül fontossága miatt az | úritők vigyorgott | rész emelkedik ki mondathangsúlyá.

E néhány mondatos emlékeztető után nézzük meg, hogyan használható fel a HD-nek a hangsúllyal foglalkozó fejezete:

1. Úgy gondoljuk, ez a rész jól tükrözi azt a megállapítást, hogy a hangsúly a kommunikációban él. (Ez azt jelenti, hogy elképzelhető olyan helyzet is, amikor a HD-ben szereplő mondatok hangsúlyos szavai hangsúlytalanokká válnak és viszont.)

2. A meghallgatás után mégis érdemes előbb szintagmákon (szószervezetek) végeztetni gyakorlást úgy, hogy kijelöljük a főhangsúlyos és mellékhangsúlyos szótagokat. (Később a jelölést a gyerekek maguk végeztetik.)
3. Újabb feladat, amikor a több szakaszból álló mondatok szakaszait és hangsúlyait mi jelöljük be, és a tanulóval a jelölésnek megfelelően ejtjük ki.
(Érdemes olyan mondatokat is felhasználni, amelyeken az ellentét felismerhető. Pl.: |Nem a Nefejejcset, | inkább a Fecskeköszöntőt kérem! |.)
4. Ezek után a gyerekeket is biztathatjuk a jelölés és hangoztatás önálló elvégzésére.
5. Fejlesztő feladat lehet, egy adott mondat hangsúlyainak tudatos variálása. (Vö.: Zoltán és Ibolya hangsúlyvariálása a Micimackó felmászott a fára mondat felhasználásával!)
Ez a feladat már feltételezi a hallgató figyelembevételét is.
6. Végül gyakoroltassuk tanulóinkkal egy-egy szöveg mondatokra, szakaszokra bontását, főhangsúlyainak, mellékhangsúlyainak jelölését és a jelölésnek adekvát olvasását!

e) Egy szándék — egy mondattal — többféleképpen

A HD-nek ez a fejezete mutatja a legtöbb kapcsolatot a kommunikációval, méghozzá ennek az általános iskolában eddig meg sem említett fajtájával. Az emberi kommunikációnak két fajtája ismeretes:

1. Közvetlen emberi kommunikáció,
2. Tömegkommunikáció.

A közvetlen emberi kommunikációnak több módja lehetséges:

- A) Verbális nyelvi kommunikáció
- B) Nem verbális kommunikáció

Mindebből minket most a nem verbális, közvetlen emberi kommunikáció érdekel, amely

1. mimikai (pl. egy fintor a megvetés kifejezésére)
2. tekintetbeli (pl. „megvető pillantás” a tanulók figyelmének felkeltése érdekében)
3. vokális, azaz a beszéd másodlagos kódolása (pl. az ún. mögöttes tartalom kifejezésére)
4. mozgásos
— gesztus (pl. tiltás mutatóujjal)
— testtartás ([posztruális] pl. felvetett fejtartás a dac kifejezésére)
5. térközt szabályozó ([proxemikus] pl. távolságsökkenés gyors léptekkel a megijesztés érdekében) jelek segítségével kódolja a címzettnek az információt.

A mimikai, tekintet- és vokális kommunikációt összefoglalóan meta-kommunikációnak is említi a szakirodalom. Az „Egy szándék — egy mondattal — többféleképpen” végsősoron ezzel a metakommunikációval fog-

lalkozik. Elsősorban a vokális kommunikációt emeli ki. Tehát azt a másodlagos kódolással elérhető információközlést, amely részben függetlenedik a nyelvi formától.

Például ezzel a mondattal, hogy „Nagyon tisztellek” — a vokális és persze a többi metakommunikációs jel felhasználásával is — kommunikáció segítségével azt az információt is közölhetjük, hogy „Rettenetesen gyűlöllek”.

Megjegyezzük még, hogy a metakommunikációs jeleket hamarabb de-kódolja a címzett, mint a verbális nyelvi jeleket.

A metakommunikációs jeleken kívül helyet kapott még a HD-ben — bár kisebb mértékben — a mozgásos és térközszabályozó jelek egy része is. (Pl. Ibolya „bátorsága attól jön meg,” hogy közeledni érzi Zolit.)

A gyakorlást a kommunikációs helyzetteremtések, és az ezekben rögzített szövegek elemzése jelentik.

Ezt a kijelentést próbáljuk konkrétta tenni a következő feladat leírásával. (A feladat csak egy a számtalan lehetőség közül.)

1. Tanulóinkat párokba osztjuk.
2. Állatszerepekkel bízunk meg őket. Célravezető, ha a szerepeket úgy választjuk meg, hogy a párok között alá- és fölérendeltségi viszony jöj-
jön létre.
3. A szereplőket egy szituációba helyezzük.
4. A szituációban történő kommunikációt a tanulókra bízhatjuk. (Ha nem tudnak szöveget létrehozni, mi adjunk szöveget.)
5. A rögzített szöveget elemezzük!

Persze, tanulóink a feladatot csak akkor tudják végrehajtani, ha képesek a kijelölt állatszereppel azonosulni, azaz alkalmazzák — s egyben fejlesztik — empátiás (beleélő) képességüket.

A sikeres megoldás érdekében a nyelvi kommunikáción kívül a tanuló mozgósítsák metakommunikációs jelrendszerüket is. Például az orosz lányt megszemélyesítő gyerek felsőbbrendűségi tudatát nemcsak verbálisan, de vokálisan is kifejezi.

A leírt feladatot természetesen mindenki módosíthatja, továbbfejlesztheti. A lényeg az, hogy tanulóink minél több jelrendszert ismerhessenek meg, s ezeket minél tudatosabban használják.

f) Kapcsolatteremtés

A kapcsolatfelvétel legtöbbször nyelvi jelek segítségével történik. (Pl.: Szervusz!) Néha kísérheti, esetenként helyettesítheti nem verbális kommunikáció is (intés, meghajlás stb.).

A mindenkori helyzettel adekvát kapcsolatfelvételi forma megtanulása azért is szükséges, mivel e formák hiányából beszélgető-partnerünk esetleg egész személyiségünkre vonatkozó általánosításokat fog levonni.

Az iskola eddig is foglalkozott e kérdéssel, de nem törekedett a minél nagyobb variabilitásra. (Beérte a napszaknak megfelelő köszönési formákkal, pedig nyelvünk jóval gazdagabb ennél.)

A pedagógus feladata kettős:

1. Minél több variációt kell bemutatnia a kapcsolatfelvétel módjaiból. Ezen azt értjük, hogy másként köszönünk a hallgató személyétől füg-

gően (gyerek, lány, fiú, felnőtt, ismerős, ismeretlen stb.), és egy változatlan személynek is köszönhetünk többféleképpen.

2. Helyzetelemzéssel a köszönési formákat gyakoroltatnia kell.

A HD az első feladathoz nyújt segítséget, amikor bemutatja, hogy Zoltán hogyan köszön Ibolyának, Ibolya családjának s hogyan az ünneplőknek. Feladataival ahhoz is segítséget nyújt, hogy a pedagógusok felderítsék, tanítványaik milyen, mennyi köszönési formát ismernek.

A 2. feladat elvégzése a pedagógusokra vár.

F Ü G G E L É K

A HD-hoz kapcsolódik egy illusztratív jellegű hanganyag is. A szalagra olyan 2. osztályos tanulók vers- és mondóka bemutatását rögzítettük, akik a hangerővel, tempóval, hangsúllyal, hanglejtéssel modellálható módon tudnak bánni. (Még lehet, hangszinük tisztasága nem a legmegfelelőbb, hiszen hangszínfejlesztő gyakorlatokra nem vállalkozhattunk.)

A versinterpretálások előtt narrátor hívja fel a figyelmet a vers egy-egy beszédtechnikai nehézségére, s a narrátor ad feladatot is. Mindez segítséget nyújt a tanulóknak — de a pedagógusoknak is — egy-egy vers beszédtechnikai szempontú feldolgozásához.

A hangszalag a következő fejezeteket tartalmazza. (A zárójelbe tett (k) betű azt jelzi, hogy a tanulók a szalagon közösen mondják a szöveget.):

Hangerő:

- Ess, eső, ess, (k)
- Tamkó Sirató Károly: Karancson
- Weöres Sándor: Galagonya

A tempó:

- Az ipafai papnak (k)
- Weöres Sándor: Vásár
- Nemes Nagy Ágnes: Nyári rajz
- Weöres Sándor: Nyári este
- Szécsi Margit: Eszem a gesztenyét

A kérdő mondatok hanglejtése:

- Nemes Nagy Ágnes: Madarak

A hangsúly:

- Nagy László: Fogolycsirkék
- Nagy László: Balatonparton
- Nagy László: Záporvers
- Móricz Zsigmond: Kinn a pusztán
- Garai Gábor: Citera pengi (k)

A feldolgozás javasolt menete:

1. Hallgassák meg a tanulók a soron következő fejezetet!
2. Hallgassák meg a gyakorlásra szánt verset vagy mondókát!
3. Ha van, végezzék el a narrátor által közölt feladatot!
4. Beszéljék meg, hogy miért épp úgy oldotta meg az interpretátor a feladatot, ahogy megoldotta.
5. A közösen mondható verset, mondókát az osztály tanulói is először közösen mondják! Mindaddig gyakoroljanak közösen, amíg az exponált feladatot meg tudják oldani!

6. Egyéni versmondás, ill. annak korrigálása következik. (Didaktikai szempontból meggondolandó, hogy az éppen nem „szereplő” tanulók milyen feladatot végezzenek.)
7. Hallgassák meg újra a verset vagy mondókat!
8. Rátérhetnek a következő vers feldolgozására.

Végezetül: Ahol lehetséges, a pedagógus szerezze be a gyakorlás idejére minden tanuló számára az aktuális vers vagy mondóka frott szövegét!

Felhasznált és egyben ajánlott irodalom

Az emberi kommunikáció = Minerva Nagy Képes Enciklopédia 4. Bp., Minerva, 1975., 185—410 o.

Anyanyelvtanítási kísérlet a kommunikációkutatás alapján. (1971—1975) Szerk.: Zsolnai József. Kaposvári Tanítóképző Főiskola, Kaposvár 1976., 254 o.

Buda Béla: Gondolatok az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséről a kommunikációkutatás, a szociálpszichológia és a személyiséglélektan alapján. = Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért. Bp., Tankönyvkiadó, 1976., 73—89 o.

Deme László: A beszéd és a nyelv. Bp., Tankönyvkiadó, 1976., 389 o.

Fischer Sándor: A beszéd művészete. 3. kiad. Bp., Gondolat, 1974., 389 o.

Gereben Ferencné—Laczik Imréné—Vinczéné Bíró Etelka: Gyakorlóanyag a pöszeség javításához. Bp., Tankönyvkiadó, 1976., 143 o.

Hernádi Sándor: Beszédművelés. Bp., Tankönyvkiadó, 1976., 164 o.

Lotz János: Szonettkoszorú a nyelvről. Bp., Gondolat, 1973., 408 o.

Mezei Éva: Kreatív beszédfejlesztés. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Bp., 1978., 120 o.

Montágh Imre: Tiszta beszéd. Népművelési Propaganda Iroda, Bp., 1978., 143 o.

Péchy Blanka: Beszélni nehéz! Bp., Magvető, 1974., 192 o.

Zsolnai József: Beszédművelés kisiskolás korban. Bp., Tankönyvkiadó, 1978., 192 o.

